

Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Τόμ. 10 (2011)

Η αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων στα λογοτεχνικά βιβλία ελλήνων συγγραφέων της δεκαετίας 1999-2008, για αναγνώστες 4-10 ετών

Σεβαστή Ματθαίου (Sevasti Matthaiou)

doi: [10.12681/icw.18051](https://doi.org/10.12681/icw.18051)

Copyright © 2018, Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ματθαίου (Sevasti Matthaiou) Σ. (2011). Η αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων στα λογοτεχνικά βιβλία ελλήνων συγγραφέων της δεκαετίας 1999-2008, για αναγνώστες 4-10 ετών. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 10, 36-47. <https://doi.org/10.12681/icw.18051>

Η αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων στα λογοτεχνικά βιβλία ελλήνων συγγραφέων της δεκαετίας 1999-2008, για αναγνώστες 4-10 ετών

Περίληψη

Η εργασία μελετά τα παιδικά βιβλία των Ελλήνων συγγραφέων της περιόδου 1999-2008, που διαπραγματεύονται περιβαλλοντικά θέματα και απευθύνονται σε παιδιά 4-10 ετών, με στόχο να αποτυπώσει τους τρόπους, με τους οποίους οι συγγραφείς συγκροτούν το ζήτημα της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Για την επίτευξη του στόχου, τα κείμενα των παιδικών βιβλίων αναλύθηκαν στο ζήτημα της αντιμετώπισης. Η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων συγκροτήθηκε από πέντε θέματα-παραμέτρους. Τους τρόπους αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, τα πρόσωπα που δρουν για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα, τις εναλλακτικές προτάσεις αντιμετώπισης, τις συνέπειες κάθε εναλλακτικής πρότασης και τα αποτελέσματα της αντιμετώπισης.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης έδειξαν, ότι η συγκρότηση της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων πραγματοποιήθηκε στη βάση της έλλειψης, της μονοδιάστατης προοπτικής και της παρανόησης με πιθανό αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η κατανόηση των τρόπων διαχείρισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων και να οδηγούνται οι πιθανοί αναγνώστες διαδοχικά σε ματαιώσεις και παθητικότητα απέναντι στα περιβαλλοντικά προβλήματα.

Λέξεις-κλειδιά: περιβάλλον, περιβαλλοντικό πρόβλημα, αντιμετώπιση, κατανόηση, δράση.

Handling environmental problems in literary books of Greek authors written during 1999-2008 for readers aged 4-10 years

Abstract

This dissertation studies children's books which were written by Greek authors for children aged 4-10 years and were published during 1999-2008 and which deal with environmental issues. The aim of this dissertation is to trace the ways with which the authors structure the issue of handling environmental problems. For the accomplishment of this objective, the texts of the children's books were analyzed regarding the issue of handling. Handling environmental problems was considered within five theme-parameters: the ways of handling environmental problems, the people who act for handling environmental problems, the alternative suggestions for handling those problems, the consequences of each such alternative suggestion and the results of the handling.

The results of the analysis showed that the structure of handling environmental problems was based on deficiency, one-dimensional perspective and misunderstanding. Consequently, the comprehension of the ways of handling environmental problems may be hindered and the possible readers may be led consecutively to cancellations and passivity towards environmental problems.

Key words: environment, environmental problem, handling, understanding, action.

Εισαγωγή

Η σύγχρονη περιβαλλοντική πραγματικότητα, με την κατάρρευση πληθώρας οικοσυστημάτων και την οικολογική κρίση, είναι προφανές, ότι χρήζει άμεσης αντιμετώπισης, ώστε να διασφαλιστεί η συνέχεια της ζωής στον πλανήτη.

Η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων αναδεικνύει μια σειρά από αναγκαιότητες, που αφορούν σε αποτελεσματικούς τρόπους αντιμετώπισης και αποτελεσματικά μέτρα αποτροπής μελλοντικών προβλημάτων. Η αποτελεσματική αντιμετώπιση προϋποθέτει την αποκάλυψη όλων των δυνατών λύσεων, των επιπτώσεων, που έχουν στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον (Δημητρίου, 2005) και την κατανόηση των διαφορετικών τρόπων δράσης (Φλογαΐτη, 1998). Προϋποθέτει, επίσης, τη λήψη αποφάσεων με αιεφόρο προοπτική (Φλογαΐτη, 2008· Δημητρίου, 2009), ώστε να διασφαλίζεται η ικανοποίηση των αναγκών των σημερινών και των μελλοντικών γενεών (Δημητρίου, 2005, ό.π.).

Λειτουργώντας προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η ελληνική παιδική λογοτεχνία εντάσσει στη θεματολογία της τα περιβαλλοντικά ζητήματα και επιχειρεί να ενισχύσει τους μελλοντικούς έλληνες πολίτες, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να διαχειρίζονται αποτελεσματικότερα το περιβάλλον και να λειτουργούν αντισταθμιστικά στην υποβάθμιση.

Η βιβλιογραφία υποστηρίζει, ότι τα παιδικά βιβλία επηρεάζουν την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση (Τσαλίκη, 2005) και την περιβαλλοντική δράση (Σκαναβή-Τσαμπούκου, 2004). Παρά ταύτα, παρατηρείται εξαιρετικά περιορισμένος αριθμός ερευνητικών μελετών παιδικής λογοτεχνίας, που αφορά σε περιβαλλοντικά ζητήματα (Davis, 2009· Hacking, Barratt & Scott, 2007), ενώ οι αντίστοιχες μελέτες εστιάζονται στις αντιλήψεις των παιδιών (Gough, Gough, Appelbaum, Appelbaum, Doll, Doll & Sellers, 2003· Fawcett, 2002· Jurin & Hutchinson, 2005) και στην αξιολόγηση παρεμβάσεων -που αξιοποιούν τη λογοτεχνία ως διδακτικό υλικό- (Meyer & Munson, 2005· Parry, 2002· Soetaert, Top & Eeckhout, 1996· Wilson, 1995).

Στηριζόμενη στα παραπάνω δεδομένα, η εργασία μελετά τα παιδικά βιβλία των ελλήνων συγγραφέων της περιόδου 1999-2008. Στόχος της είναι να καταγράψει τους τρόπους που αντιμετωπίζονται τα περιβαλλοντικά προβλήματα¹ -όπως εμφανίζονται στα συγκεκριμένα παιδικά βιβλία- και να αποτυπώσει τις ενδεχόμενες αλλαγές στους τρόπους αντιμετώπισης μεταξύ των βιβλίων, που απευθύνονται στις δύο διαφορετικές ηλικίες αναγνωστών (4-7 και 7-10 ετών).

Μεθοδολογία

Ως υλικό για τη μελέτη χρησιμοποιήθηκε το σύνολο των βιβλίων, που προτείνονται για το θέμα της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης από το περιοδικό «Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους», στη χρονική περίοδο 1999-2008, για παιδιά τεσσάρων-επτά και επτά-δέκα ετών². Ως μέθοδος προσέγγισης επιλέχθηκε η ποιοτική θεματική ανάλυση³, επειδή συνάδει με τους στόχους της μελέτης.

Από το εμπειρικό υλικό -και με βάση το θεωρητικό πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης-

¹ Τα στοιχεία, που χρησιμοποιήθηκαν, αντλήθηκαν από τη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία της συγγραφέως με τίτλο *Περιβαλλοντικά μηνύματα για τα ζώα και τα περιβάλλοντά τους, στις μικρές ιστορίες Ελλήνων συγγραφέων της τελευταίας δεκαετίας, για παιδιά τεσσάρων έως δέκα ετών*, που εκπονήθηκε το 2009 στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», του Πανεπιστημίου Αιγαίου, με υπεύθυνη την κ. Α. Δημητρίου, Επίκουρη Τ.Ε.Ε.Π.Η. Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

² Οι προτάσεις των βιβλίων, σύμφωνα με το περιοδικό, ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες -για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας (4-7 ετών), για παιδιά από επτά ετών και πάνω (7-10 ετών) και για μεγάλα παιδιά και νέους-. Από αυτές, επιλέχθηκε το σύνολο των βιβλίων που αφορούν στις δύο πρώτες κατηγορίες και διαπραγματεύονται το ζήτημα του περιβαλλοντικού προβλήματος στο ζήτημα των ζώων.

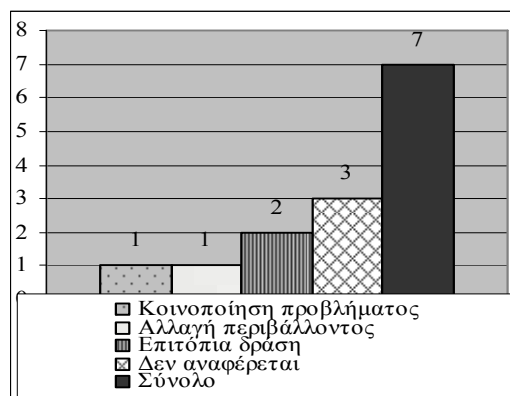
³ Για τη μέθοδο και την καταλληλότητά της βλ. ενδεικτικά: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, (1999)· Κυριαζή, Ν. (2002)· Πάλλα, Μ. (1990)· Ψύλλα, Μ. (1998).

αναδείχθηκαν πέντε θέματα στο ζήτημα της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων: οι τρόποι αντιμετώπισης, τα πρόσωπα που δρουν στην αντιμετώπιση, οι εναλλακτικές προτάσεις για την αντιμετώπιση, οι συνέπειες κάθε εναλλακτικής πρότασης αντιμετώπισης⁴ και τα αποτελέσματα, που προκύπτουν από τη δράση της αντιμετώπισης. Η συνθετική μελέτη των πέντε θεμάτων συγκροτεί τον τρόπο, με τον οποίο οι συγγραφείς των συγκεκριμένων παιδικών βιβλίων επιδιώκουν την ευαισθητοποίηση των αναγνωστών στο ζήτημα της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και απαντά στα ερωτήματα της μελέτης.

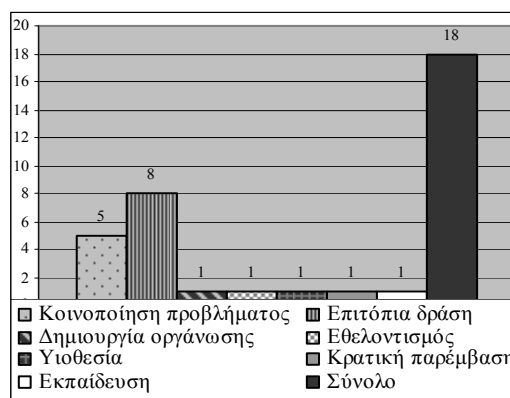
Αποτελέσματα ανάλυσης

Τρόποι αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων

Στα παρακάτω γραφήματα (1α, 1β) αποτυπώνονται οι τρόποι, με τους οποίους αντιμετωπίζονται τα περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως εμφανίζονται στα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά 4-7 και 7-10 ετών.

Γράφημα 1α: Τρόποι αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων, στα βιβλία για παιδιά 4-7 ετών

Γράφημα 1β: Τρόποι αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων, στα βιβλία για παιδιά 7-10 ετών

Από τα δεδομένα των γραφημάτων προκύπτουν δύο κοινές κατηγορίες, 'κοινοποίηση προβλήματος' και 'επιτόπια δράση', που αποτυπώνουν ισάριθμες εκδοχές, για τους τρόπους αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η πρώτη εκδοχή παρουσιάζει την κοινοποίηση του προβλήματος ως λύση. Η κοινοποίηση, φαίνεται στα κείμενα να απευθύνεται σε επιστημονική οργάνωση «...ειδική οργάνωση τηλεφώνησαν...» (Κυρίτση-Τζιώτη, 2001:37), στο τοπικό περιβάλλον «Στέλνουν ανθρώπους...να πουν για τις φώκιες.» (Δημοσθένους, 2007:79), στους πιθανούς αναγνώστες ή σε όλο τον κόσμο «...να γράψει...στον κόσμο...» (Σαλπαδήμου & Χριστογιάννη, 2000:61). Η κοινοποίηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι ένας ρεαλιστικός τρόπος, που επιτρέπει τη γνωστοποίηση του προβλήματος με αποτέλεσμα να το αναδεικνύει και να δίνει τη δυνατότητα αναγνώρισης και συλλογικής αντιμετώπισης. Ο τρόπος αυτός είναι οικείος στους πιθανούς αναγνώστες από τις σχολικές τους δραστηριότητες –ιδιαίτερα στην περίπτωση, που έχουν την εμπειρία προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης–. Επιπλέον, όπως φαίνεται από τις αναφορές των κειμένων, η ανακοίνωση του προβλήματος διαθέτει ποικιλία αποδεκτών, ενώ παρατηρείται κάθε πρόβλημα να ανακοινώνεται σε συγκεκριμένο κοινό. Για παράδειγμα, για την παγιδευμένη φώκια ενός κειμένου, η ανακοίνωση απευθύνεται σε ειδικούς επιστήμονες, ενώ σε ένα άλλο, που το ζητούμενο είναι η διασφάλιση της ζωής της φώκιας, η κοινοποίηση γίνεται στο περιβάλλον του νησιού που ζει. Η εμφάνιση

⁴ Τα θέματα που αφορούν στις εναλλακτικές προτάσεις και στις συνέπειές τους δεν εμφανίζονται στην ανάλυση, καθώς δεν υπήρχαν αναφορές σ' αυτά. Για την απουσία αυτών των θεμάτων γίνεται λόγος στην ενότητα 'Συζήτηση'.

αυτής της ποικιλίας και των διαφορετικών αποδεκτών της ανακοίνωσης είναι σημαντική, επειδή δίνει στους αναγνώστες τη δυνατότητα ανάπτυξης λογικού συλλογισμού και κριτικής σκέψης, που οδηγεί στην επιλογή του κατάλληλου κοινού. Από την άλλη πλευρά, η κοινοποίηση λειτουργεί ως η καλή αρχή για τη λύση του προβλήματος. Ουσιαστικά δεν δίνει λύση στο πρόβλημα, αλλά την εικάζει. Επομένως, ο περιορισμός των αναφορών στην κοινοποίηση, μπορεί να έχει ως συνέπεια την πρόσληψή της ως λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Τότε, όμως, οι επιπτώσεις ενδέχεται να είναι αρνητικές στο ζήτημα της αντιμετώπισης.

Ως λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων προτείνεται, από τα κείμενα, η επιτόπια δράση. Η εμφάνιση της επιτόπιας δράσης, ως λύσης των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι σημαντική και αποτελεί ενδεδειγμένο τρόπο αντιμετώπισής τους, επειδή λειτουργεί ενισχυτικά στην έννοια της συλλογικότητας, η οποία είναι επιδιωκόμενος στόχος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Δημητρίου, 2009, ό.π.). Ακόμη, η επιτόπια δράση, προτείνει στους πιθανούς αναγνώστες λύση, που –εξ ορισμού– στηρίζεται στη δράση. Η δράση, αφενός ταιριάζει με τα ηλικιακά χαρακτηριστικά των αναγνωστών, ενώ αφετέρου επειδή παρουσιάζεται στα κείμενα ως πράξη ηρώων, διευκολύνει τις ταυτίσεις και συνεπώς ενδεχομένως ενισχύεται η υιοθέτησή της από τα παιδιά. Επίσης, η επιτόπια δράση περιέχει την έννοια του εθελοντισμού, με πιθανό αποτέλεσμα την καλλιέργεια της έννοιας της προσφοράς στους πιθανούς αναγνώστες. Φαίνεται έτσι, ότι αυτή η εκδοχή λειτουργεί θετικά στο ζήτημα της αντιμετώπισης.

Μία, ακόμη λύση, που προτείνεται στα βιβλία της μικρότερης ηλικίας είναι η αλλαγή περιβάλλοντος. Στο αντίστοιχο κείμενο, οι γλάροι απομακρύνονται από μια συγκεκριμένη περιοχή: «...φεύγουμε. Η θάλασσα δεν μπορεί πια να μας θρέψει.» (Ψαραύτη, 2000:34). Στο κείμενο αυτό, η υποβάθμιση του συγκεκριμένου θαλάσσιου περιβάλλοντος αναγκάζει τους γλάρους να αναζητήσουν άλλο τόπο, προκειμένου να εξασφαλίσουν την τροφή τους. Στο πλαίσιο της πλοκής της ιστορίας του συγκεκριμένου κειμένου, η αλλαγή περιβάλλοντος προς εξασφάλιση τροφής φαίνεται ενδεδειγμένη λύση, για τους ήρωες γλάρους. Όταν, όμως, ο στόχος αφορά στην περιβαλλοντική συνειδητοποίηση, τότε η λύση αυτή ενδέχεται να αποδειχθεί προβληματική για δύο λόγους. Η αλλαγή περιβάλλοντος δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα. Επιπλέον, η απομάκρυνση από τον τόπο, που συμβαίνει το πρόβλημα, υποδεικνύοντας ως λύση τη φυγή, έμμεσα υποστηρίζει το προσωπικό όφελος έναντι της ανησυχίας για την περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Η δημιουργία οργάνωσης παρουσιάζεται, επίσης, ως τρόπος αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων. Στο αντίστοιχο κείμενο, για την αντιμετώπιση των αδέσποτων ζώων δημιουργείται η «...Ομάδα Φίλων Αδέσποτων Ζώων.» (Τσιλιμένη & Τσαίτα-Τσιλιμένη, 1999:111). Η δημιουργία οργάνωσης ως λύσης περιβαλλοντικών προβλημάτων δίνει την ευκαιρία αναγνώρισης και κατανόησης της σημαντικότητάς τους. Επίσης, εμπεριέχει τις έννοιες της προσωπικής ευθύνης απέναντι στο πρόβλημα, της εθελοντικής προσφοράς, της συλλογικής προσπάθειας και της οργάνωσής της για τη λύση του. Επομένως, το εννοιολογικό της περιεχόμενο συνάδει με τους στόχους της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, μπορεί να λύνει προβλήματα, όπως των αδέσποτων ζώων, και επιπρόσθετα δίνει τη δυνατότητα καλλιέργειας της προσωπικής ευθύνης, του εθελοντισμού και της συλλογικότητας στο αναγνωστικό κοινό. Φαίνεται, έτσι, να λειτουργεί ενισχυτικά στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Ως τρόπος αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων εμφανίζεται και ο εθελοντισμός. Στο αντίστοιχο κείμενο, δικηγόρος, δημοσιογράφος, ο δήμος και «...η κτηνίατρος...μας προσφέρουν τη βοήθειά τους...» (Τσιλιμένη & Τσαίτα-Τσιλιμένη, ό.π.:115). Ο εθελοντισμός, στο κείμενο, προτείνεται ως λύση αντιμετώπισης των αδέσποτων ζώων. Έτσι, συνδέεται με οικείο πρόβλημα για το αναγνωστικό κοινό και δίνει δυνατότητες αναγνώρισής του. Επιπλέον, η εμφάνιση επιστημόνων, ατόμων που σχετίζονται με την ενημέρωση και τοπικής αυτοδιοίκησης ως προσώπων ή φορέων, που προτίθενται να προσφέρουν προσδίδει κύρος στον εθελοντισμό και έτσι τον ενισχύει.

Η υιοθεσία, επίσης, προτείνεται ως λύση στα περιβαλλοντικά προβλήματα. Η υιοθεσία, στο

αντίστοιχο κείμενο αφορά σε έναν αδέσποτο σκύλο και φαίνεται να είναι η λύση στο πρόβλημα, που αντιμετωπίζει. Η μελέτη του κειμένου, όμως, δείχνει ότι ο σκύλος υιοθετείται διαδοχικά από διαφορετικούς ανθρώπους και υπάρχουν αναφορές, που διαφωτίζουν τους λόγους της υιοθεσίας «...να τον πουλήσω...» (Κοντολέων, 1999:18) ή «...να μου φυλάς το μαγαζί...» (Κοντολέων, ό.π.:49). Από τα παραπάνω φαίνεται η υιοθεσία να έχει περισσότερο ως κινητήριο δύναμη το προσωπικό όφελος, παρά να αντιμετωπίζει το πρόβλημα. Επομένως, η υιοθεσία φαίνεται να περιέχει στοιχεία, που λειτουργούν αντίθετα από το στόχο της περιβαλλοντικής μέριμνας.

Η επέμβαση του κράτους προτείνεται, ακόμη, ως λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η κρατική παρέμβαση σηματοδοτεί μια σειρά από θετικά στοιχεία στα περιβαλλοντικά ζητήματα. Δείχνει, ότι το κράτος αναγνωρίζει το περιβαλλοντικό πρόβλημα, το θεωρεί σημαντικό, ενδιαφέρεται για την αντιμετώπισή του και δίνει λύσεις. Στο συγκεκριμένο κείμενο, όμως, «...το κράτος αποφάσισε ν' ακριβύνει το νερό...» (Καλογιάννη, 2004:26). Η ανατίμηση του νερού μπορεί να λειτουργεί περιοριστικά στην κατανάλωσή του, αλλά, αφενός δεν επαρκεί για να λυθεί το πρόβλημα και αφετέρου η σχέση εξουσίας μεταξύ κράτους-πολιτών, που αναγνωρίζεται στην αναφορά, μπορεί να παράγει το μήνυμα της τιμωρίας, αφού η ανατίμηση επιβαρύνει οικονομικά τους πολίτες. Η ενδεχόμενη πρόσληψη αυτού του τύπου, όμως, δείχνει να αντιστρατεύεται την επαναδιαπραγμάτευση προσωπικών αξιών, πάνω στην οποία οικοδομείται η περιβαλλοντική μέριμνα.

Μια, ακόμη, κατηγορία, που εμφανίζεται στο γράφημα της μεγαλύτερης ηλικίας προτείνει την εκπαίδευση, ως τρόπο αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η εκπαίδευση για το περιβάλλον αναγνωρίζεται ως τρόπος πρόληψης και αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων, από παγκόσμιες διασκέψεις για το περιβάλλον. Προς την κατεύθυνση αυτή λειτουργούν διάφορων μορφών εκπαιδευτικά προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης επιχορηγούμενα από το κράτος ή/και την ευρωπαϊκή κοινότητα, που απευθύνονται σε διάφορες ηλικιακές και επαγγελματικές πληθυσμιακές ομάδες. Επομένως, η συγκεκριμένη πρόταση της αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Στο γράφημα, που αφορά στη μικρότερη ηλικία αναγνωστών, υπάρχει η κατηγορία 'δεν αναφέρεται', που δηλώνει την επιλογή των ελλήνων συγγραφέων να μην αναφερθούν σε τρόπους αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η απουσία πρότασης για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων δεν δίνει την ευκαιρία να αναγνωρίσουν τα παιδιά παρόμοιους ή να γνωρίσουν νέους τρόπους αντιμετώπισης και αφαιρεί μια σημαντική παράμετρο αντιμετώπισης. Παράλληλα, έμμεσα παράγει το μήνυμα, ότι το περιβαλλοντικό πρόβλημα δεν αντιμετωπίζεται. Η ενδεχόμενη αντίστοιχη πρόσληψη από το αναγνωστικό κοινό μπορεί να λειτουργεί προς την κατεύθυνση της παθητικότητας.

Η συνολική μελέτη των γραφημάτων αποτυπώνει ποικιλία τρόπων αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Παρατηρείται, όμως, από τη μελέτη των κειμένων, κάθε τρόπος να αφορά στη λύση συγκεκριμένου περιβαλλοντικού προβλήματος και επομένως εγκυμονεί ο κίνδυνος σύνδεσης τρόπου αντιμετώπισης και συγκεκριμένου προβλήματος, για το οποίο παρουσιάζεται ως λύση. Αυτό έχει ως ενδεχόμενο αποτέλεσμα τη μονοσήμαντη θεώρηση των τρόπων αντιμετώπισης, η οποία καταλύει τον πολυπρισματικό τους χαρακτήρα (Δημητρίου, 2009, ό.π.: Φλογαΐτη, 1998, ό.π.). Η γραμμική σύνδεση περιβαλλοντικού προβλήματος και τρόπου αντιμετώπισης ενδεχόμενα υποδεικνύει στα παιδιά-αναγνώστες αποσπασματικές και περιστασιακές πρακτικές, που μάλλον δυσχεραίνουν την ανάπτυξη οικολογικής συνείδησης (Κανατσούλη, 2005). Επίσης, στα κείμενα της μικρότερης ηλικίας παρατηρείται και η απουσία πρότασης αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών μηνυμάτων, η οποία μάλλον υποσκάπτει το εγχείρημα της αντιμετώπισης.

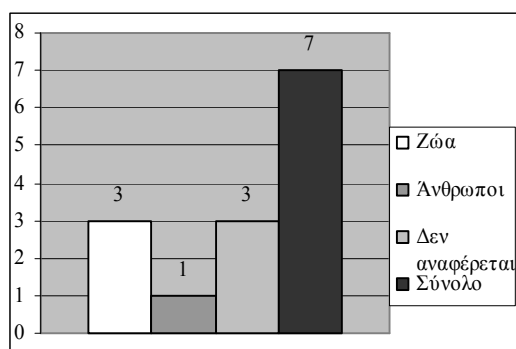
Από τη συγκριτική μελέτη των δύο γραφημάτων, που απευθύνονται στις διαφορετικές ηλικίες προκύπτουν ομοιότητες. Οι ομοιότητες αφορούν στις κοινές κατηγορίες και στην παρόμοια λογική, με την οποία παρουσιάζονται τα στοιχεία τους. Στα γραφήματα των δύο ηλικιών

παρατηρούνται, επίσης, διαφορές. Στο γράφημα για τη μικρότερη ηλικία εμφανίζεται η αλλαγή περιβάλλοντος ως τρόπος αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων, αλλά και η απουσία πρότασης για την αντιμετώπιση. Όπως, όμως, προέκυψε από την ανάλυση και οι δύο κατηγορίες λειτουργούν αρνητικά. Στο γράφημα, που απευθύνεται στη μεγαλύτερη ηλικία αναγνωστών παρουσιάζεται μεγαλύτερη ποικιλία τρόπων αντιμετώπισης. Η δημιουργία οργάνωσης, ο εθελοντισμός, η εκπαίδευση, η υιοθεσία και η κρατική παρέμβαση αποτελούν τις διαφορετικές προτάσεις αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η ανάλυση έδειξε, ότι οι τρεις πρώτες κατηγορίες υποστηρίζουν αποτελεσματικούς τρόπους αντιμετώπισης, ενώ οι δύο τελευταίες φαίνεται να αντιμετωπίζουν πρόβλημα.

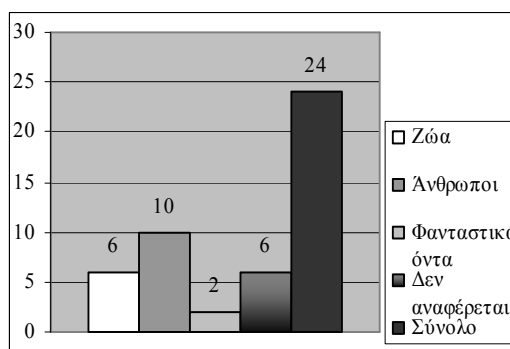
Επομένως, συγκριτικά, φαίνεται να δίνεται το προβάδισμα στα κείμενα της μεγαλύτερης ηλικίας, στα οποία περιέχονται περισσότεροι τρόποι αντιμετώπισης, που έχουν περισσότερα θετικά στοιχεία στην παράμετρο των τρόπων αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Συμμετέχοντες στη δράση αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων

Τα γραφήματα 2α και 2β αποτυπώνουν τους συμμετέχοντες στη δράση αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως εμφανίζονται στα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά 4 - 7 και 7-10 ετών, αντίστοιχα.

Γράφημα 2α: Συμμετέχοντες στη δράση αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων στα βιβλία για παιδιά 4-7 ετών

Γράφημα 2β: Συμμετέχοντες στη δράση αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων στα βιβλία για παιδιά 7-10 ετών

Στα γραφήματα εμφανίζονται τρεις κοινές κατηγορίες –ζώα, δεν αναφέρεται, άνθρωποι– που αποτυπώνουν ισάριθμες εκδοχές, για τα πρόσωπα, που δρουν στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων. Σύμφωνα με την πρώτη, τα ζώα αναλαμβάνουν δράση, για να αντιμετωπίσουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, που παρουσιάζονται στα συγκεκριμένα κείμενα. Η εκδοχή αυτή, όπως προκύπτει από τη μελέτη των κειμένων, περιέχει ποικιλία ζώων της άγριας φύσης, του δάσους, οικόσιτων, πτηνών και θαλάσσιων οργανισμών. Η παρουσίαση των ζώων ως δρώντων προσώπων με στόχο την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων συνάδει με την παρουσίαση των ζώων ως πρωταγωνιστών στα κείμενα και αποτελεί γνώριμη εκδοχή των συγγραφέων της παιδικής λογοτεχνίας. Τα αλληγορικά κείμενα, με πρωταγωνιστές τα ζώα, μεταδίδουν κοινωνικά μηνύματα στα παιδιά από την εποχή του Αισώπου (Γιαννικοπούλου, 1996). Στην περίπτωση των κειμένων, όμως, που στοχεύοντας σε περιβαλλοντικά μηνύματα εναποθέτουν τη δράση για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων στα ζώα, εγκυμονεί σειρά κινδύνων. Η δράση για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι μία πράξη, η οποία λειτουργεί προς την κατεύθυνση της αντιστάθμισης της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Η δράση, επομένως, ως πράξη δηλώνει, ότι το περιβαλλοντικό πρόβλημα αναγνωρίζεται, θεωρείται σημαντικό και γι αυτό προκρίνεται η αντιμετώπισή του. Δηλώνει, επίσης, την προσωπική ευθύνη και την πρωτοβουλία συμμετοχής

στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Επομένως, σ' αυτό το πλαίσιο, η ανάληψη της δράσης αντιμετώπισης από τα ζώα φαίνεται να απομακρύνει τον άνθρωπο, τόσο από την ευθύνη της αντιμετώπισης, όσο και από την αναγνώριση της σημαντικότητας του περιβαλλοντικού προβλήματος, ενώ αναστέλλει τις δυνατότητες, που προϋποθέτει η δράση. Δηλαδή, αναστέλλει τη δυνατότητα ανάπτυξης προσωπικής ευθύνης, ανάληψης πρωτοβουλίας και συμμετοχής στη συλλογική δράση. Έτσι, όμως, η επιλογή της ανάληψης της δράσης εκ μέρους των ζώων δείχνει να αντιστρατεύεται το συνολικό εγχείρημα της περιβαλλοντικής μέριμνας, αλλά και να ενισχύει την παθητική στάση των ανθρώπων απέναντι στα περιβαλλοντικά προβλήματα.

Με παρόμοια λογική δομείται και η δεύτερη εκδοχή, που περιέχει κείμενα, στα οποία απουσιάζουν οι αναφορές. Η μη αναφορά σε δράση αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων δεν δίνει ευκαιρίες στους πιθανούς αναγνώστες να μάθουν, ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα μπορούν να περιοριστούν ή/και να εκλείψουν με τη δράση των ανθρώπων και αντίθετα λειτουργεί προς την κατεύθυνση του εφησυχασμού. Επιπρόσθετα, αναστέλλει τη δυνατότητα κατανόησης της σημαντικότητας του περιβαλλοντικού προβλήματος και δηλώνει παραίτηση από την αντιμετώπισή του.

Η τρίτη εκδοχή εμφανίζει τους ανθρώπους να αντιμετωπίζουν την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Η εκδοχή αυτή, αντίθετα από τις προηγούμενες, τοποθετεί την ευθύνη αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων στον άνθρωπο και έτσι δίνει τη δυνατότητα στους πιθανούς αναγνώστες να κατανοήσουν τη σημαντικότητα του περιβαλλοντικού προβλήματος και να αναπτύξουν αίσθημα προσωπικής ευθύνης, πρωτοβουλιών και συλλογικότητας, για την αντιμετώπισή του. Επιπλέον, από τη μελέτη των κειμένων, που εντάσσονται σ' αυτή την εκδοχή, προκύπτει ποικιλία ατόμων ως προς την ηλικία (ενήλικοι και παιδιά), την επαγγελματική ιδιότητα (παρουσιάζεται δικηγόρος, γιατρός, δημοσιογράφος, ψαράς, καπετάνιος), την οικογενειακή κατάσταση και τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου. Η ποικιλία αυτή είναι σημαντική, επειδή δηλώνει την ανησυχία όλων για το περιβαλλοντικό πρόβλημα και τη συμμετοχή τους στην αντιμετώπισή του. Επιπλέον, η εμφάνιση επιστημόνων, μπορεί να προσδίδει κύρος και να λειτουργεί ενθαρρυντικά στην όλη προσπάθεια αντιμετώπισης, ενώ η εμφάνιση παιδιών ενισχύει τις ταυτίσεις –λόγω ομοιότητας με το αναγνωστικό κοινό– και επομένως λειτουργεί θετικά.

Στο γράφημα, για τη μεγαλύτερη ηλικία αναγνωστών, εμφανίζεται μια επιπλέον κατηγορία, η οποία αφορά στα φανταστικά όντα (νεράιδες, καλλικάντζαρος), ως τα πρόσωπα που δρουν στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η ανάληψη δράσης από φανταστικά πλάσματα, για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων των κειμένων, σηματοδοτεί φανταστικές επινοήσεις, που αφενός απέχουν από την πραγματικότητα, ενώ αφετέρου ενδέχεται να λειτουργούν εφησυχαστικά, για τους αποδέκτες των κειμένων. Από αυτή την οπτική οι φανταστικές μορφές είναι μάλλον προβληματικές και μπορεί να οδηγούν, το αναγνωστικό κοινό, προς την κατεύθυνση της παθητικότητας και των εξωπραγματικών προσδοκιών-λύσεων.

Από τα παραπάνω και συνολικά φαίνεται, ότι η παράμετρος των όντων που δρουν στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων περιέχει ανόμοια στοιχεία, που άλλα συντελούν στην ενίσχυση δεξιοτήτων και στάσεων απαραίτητων για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και άλλα λειτουργούν αρνητικά. Η ανομοιότητα των στοιχείων της παραμέτρου αυτής δηλώνει ενδεχόμενα το δισταγμό των συγκεκριμένων ελλήνων συγγραφέων στο ζήτημα των όντων, που αναλαμβάνουν δράσεις αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η υπερίσχυση των αρνητικών στοιχείων και στα δύο γραφήματα (έντεκα αναφορές σε θετικά στοιχεία και είκοσι σε αρνητικά σε σύνολο τριάντα ένα) ίσως να αποτυπώνει τη δυσκολία των συγγραφέων να χειριστούν αυτή την παράμετρο.

Από τη συγκριτική μελέτη των δύο γραφημάτων προκύπτει, ότι τα κείμενα, που απευθύνονται στις δύο ηλικίες αναγνωστών έχουν παρόμοια, αλλά και διαφορετικά στοιχεία. Τα ζώα και οι άνθρωποι ως δρώντα υποκείμενα για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως

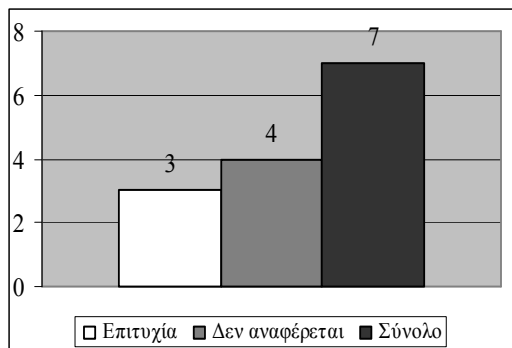
και η απουσία αναφορών υπάρχουν στα γραφήματα και των δύο ηλικιών. Η διαφορά, σ' αυτές τις κατηγορίες είναι, ότι οι άνθρωποι πλειοψηφούν στα κείμενα της μεγαλύτερης ηλικίας με δέκα αναφορές. Μια, ακόμα, διαφορά είναι η εμφάνιση μιας επιπλέον κατηγορίας στο γράφημα για τη μεγαλύτερη ηλικία αναγνωστών. Σ' αυτή την κατηγορία αναφέρονται φανταστικά πλάσματα, που, όπως φάνηκε από την ανάλυση, λειτουργούν σε αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Οι άνθρωποι, που αποτελούν τα ενδεδειγμένα πρόσωπα για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, μειοψηφούν και στις δύο ηλικίες αναγνωστών –μία αναφορά ανθρώπου σε σύνολο επτά στη μικρότερη ηλικία και δέκα αναφορές σε σύνολο είκοσι τεσσάρων, στη μεγαλύτερη.

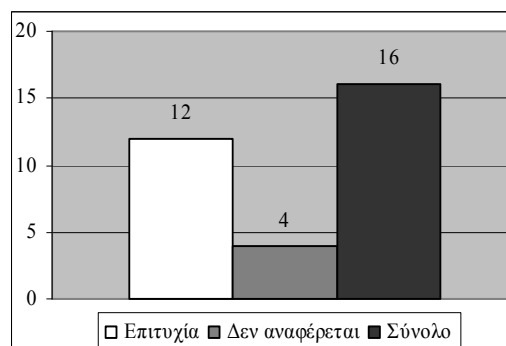
Οι αναφορές σε κατάλληλα και μη πρόσωπα για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων στα κείμενα και των δύο ηλικιών είναι δηλωτική της παρόμοιας λογικής των συγγραφέων. Παράλληλα, η ομοιότητα των δύο γραφημάτων στη μειοψηφούσα εκδοχή του ανθρώπου ως το ον, που αντιμετωπίζει τα περιβαλλοντικά προβλήματα και στην πλειοψηφούσα εκδοχή της παρουσίας ζώων, φανταστικών πλασμάτων και μη αναφορών σε πρόσωπα, καταδεικνύει τα παρόμοια προβλήματα, που εμφανίζει η παράμετρος αυτή και στις δύο ηλικίες αναγνωστών.

Αποτελέσματα αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων

Τα γραφήματα 3α και 3β αποτυπώνουν τα αποτελέσματα από την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως εμφανίζονται στα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά 4-7 και 7-10 ετών, αντίστοιχα.

Γράφημα 2α: Αποτελέσματα αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων στα βιβλία για παιδιά 4-7 ετών

Γράφημα 3β: Αποτελέσματα αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων στα βιβλία για παιδιά 7-10 ετών

Από τα γραφήματα προκύπτει, ότι στο ζήτημα των αποτελεσμάτων της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, οι συγκεκριμένοι έλληνες συγγραφείς δίνουν δύο εκδοχές. Σύμφωνα με την πρώτη, τα περιβαλλοντικά προβλήματα αντιμετωπίζονται με επιτυχία. Η επιτυχής αυτή έκβαση των προβλημάτων αποτελεί αισιόδοξη προοπτική, η οποία ταιριάζει στην ηλικία του αναγνωστικού κοινού και εξασφαλίζει την αίσθηση επιτυχίας και δικαίωσης των κόπων, που συνδέονται με τη δράση της αντιμετώπισης. Έτσι, η επιτυχία ενδέχεται να λειτουργεί ως κίνητρο, που μπορεί να ωθεί τα παιδιά σε κινητοποιήσεις για το περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, όμως, η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων -στη συντριπτική τους πλειοψηφία- δεν θεωρείται απλή ή εύκολη υπόθεση, ούτε έχει άμεσα αποτελέσματα (Δημητρίου, 2009, ό.π.). Από αυτή την άποψη, η επιτυχής αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων των κειμένων ενδέχεται να λειτουργεί προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης

ανάλογων προσδοκιών από την πλευρά των πιθανών αναγνωστών, οι οποίες αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της ματαιώσης και ως εκ τούτου, τελικά μπορεί να αποθαρρύνει τους μικρούς αναγνώστες και να τους αποτρέπει από δράσεις κινητοποίησης με στόχο την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η επιτυχία ως αποτέλεσμα αντιμετώπισης, ακόμη, όπως απορρέει από τη μελέτη των κειμένων, εμφανίζεται πάντα στο τέλος των κειμένων. Έτσι, μοιάζει να εξυπηρετεί περισσότερο την καλή έκβαση των ιστοριών, παρά την παράμετρο της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Η δεύτερη εκδοχή εκφράζεται με την αποσιώπηση των αποτελεσμάτων αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η αποσιώπηση των αποτελεσμάτων, όμως, όχι μόνο στερεί μια σημαντική παράμετρο στο ζήτημα της αντιμετώπισης, αλλά την απαξιώνει, επειδή η απουσία αποτελέσματος καταδεικνύει την αντιμετώπιση ως διαδικασία μετέωρη, που πραγματοποιείται άνευ λόγου και αιτίας.

Από τα παραπάνω φαίνεται, ότι οι συγκεκριμένοι έλληνες συγγραφείς των κειμένων αντιμετωπίζουν το ζήτημα των αποτελεσμάτων των περιβαλλοντικών προβλημάτων με διττό τρόπο. Αναφέρουν τα αποτελέσματα αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων ως επιτυχή, με κίνδυνο τη ματαιώση και ενδεχόμενη συνέπεια την αποθάρρυνση στο ζήτημα της αντιμετώπισης ή δεν τα αναφέρουν και έτσι ακυρώνουν την αντιμετώπιση.

Από τη συγκριτική μελέτη των γραφημάτων προκύπτει, ότι η παράμετρος των αποτελεσμάτων αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων κατασκευάζεται με τον ίδιο τρόπο και στις δύο ηλικίες αναγνωστών.

Συζήτηση

Από τη σύνθεση των θεμάτων, που συγκροτούν την έννοια της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων προκύπτει, ότι η αντιμετώπιση παρουσιάζεται υποτιμημένη ή οδηγεί σε εσφαλμένες αντιλήψεις ή σε παθητικότητα. Η υποτίμηση παράγεται στις περιπτώσεις των κειμένων, που αναφέρονται σε τρόπους αντιμετώπισης, που δεν αντιμετωπίζουν το πρόβλημα, όπως η κοινοποίηση και η αλλαγή περιβάλλοντος. Η παράμετρος της αντιμετώπισης οδηγεί σε εφησυχασμό το αναγνωστικό κοινό στις περιπτώσεις των κειμένων, που αναφέρουν τα ζώα να δρουν για τη λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, ενώ αντίθετα δεν εμφανίζουν τον άνθρωπο. Οδηγεί, ακόμα, σε παθητικότητα, στις περιπτώσεις των περισσότερων κειμένων, που εμφανίζουν να αντιμετωπίζεται το πρόβλημα με επιτυχία. Η επιτυχής αντιμετώπιση, όμως, συνδέεται άμεσα με τα περιβαλλοντικά προβλήματα, που εμφανίζονται στα κείμενα, όπως λειψυδρία, ασιτία, απειλούμενα είδη, ρύπανση υδάτων. Τα συγκεκριμένα προβλήματα δεν αντιμετωπίζονται εύκολα και άμεσα και επομένως παράγουν παρανοήσεις και ενδεχομένως οδηγούν διαδοχικά σε ματαιώσεις και παθητικότητα το αναγνωστικό κοινό. Σημειώνεται, ακόμη, ότι από όλα τα κείμενα απουσιάζουν τα θέματα των εναλλακτικών λύσεων και των συνεπειών τους, με αποτέλεσμα να υποστηρίζεται η άποψη της μιας λύσης για κάθε περιβαλλοντικό πρόβλημα, που μονοδρομεί το ζήτημα της αντιμετώπισης και οδηγεί σε μονοσήμαντες και γραμμικές συνδέσεις, οι οποίες έχουν αρνητικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση οικολογικής συνείδησης –στόχο των κειμένων– (Κανατσούλη, ό.π.).

Το ζήτημα των τρόπων αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων φαίνεται να διαθέτει μεγαλύτερη ποικιλία, που διευκολύνουν την κατανόηση, στα βιβλία για τη μεγαλύτερη ηλικία αναγνωστών. Η συμμετοχή, όμως, ζών και φανταστικών πλασμάτων στη δράση της αντιμετώπισης, η απουσία -από το σύνολο των κειμένων που απευθύνονται στη μεγαλύτερη ηλικία αναγνωστών- των εναλλακτικών λύσεων και των συνεπειών, που απορρέουν από αυτές και η επιτυχία της αντιμετώπισης, που καταγράφεται στη συντριπτική πλειοψηφία αυτών των κειμένων, υποβιβάζουν την παράμετρο και δείχνουν τον παρόμοιο τρόπο προσέγγισης με αυτόν της μικρότερης ηλικίας.

Συμπεράσματα

Η ανάλυση των θεμάτων της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και η σύνθεση, που ολοκληρώνει την εικόνα της αποτυπώνει το μικρό βαθμό γνώσης και τις αντιλήψεις των συγκεκριμένων ελλήνων συγγραφέων, για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων, που διαπραγματεύονται τα βιβλία. Ο μικρός βαθμός γνώσης αποτυπώνεται στους τρόπους, με τους οποίους, οι συγκεκριμένοι έλληνες συγγραφείς συγκροτούν τις παραμέτρους της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων στα κείμενα, που μελετήθηκαν.

Ο μικρός βαθμός γνώσης των συγκεκριμένων συγγραφέων νομίζουμε, ότι είναι ο λόγος, για τον οποίο περιέχονται, στα κείμενα, τρόποι αντιμετώπισης, που δεν αντιμετωπίζουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα ή παρουσιάζονται ζώα και φανταστικά πλάσματα να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα με επιτυχία.

Αυτός ο τρόπος κατασκευής της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων ενδέχεται να επηρεάσει τον τρόπο, που θα προσλαμβάνουν τα παιδιά την περιβαλλοντική και κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα. Τα παιδιά, ενδέχεται να προσλαμβάνουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα ως γεγονότα, που δεν αφορούν στον άνθρωπο και αντίθετα να εκλαμβάνουν, ότι η φύση και άλλα όντα θα φροντίσουν την επιτυχημένη αντιμετώπισή τους, ανεξαρτήτως είδους περιβαλλοντικού προβλήματος, βαθμού έντασής του και είδους αντιμετώπισης. Επιπρόσθετα, οι αναφορές σε έναν τρόπο επιτυχούς αντιμετώπισης και η άμεση σύνδεσή του με ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα κάθε φορά, μπορεί να οδηγεί τα παιδιά σε γραμμικές και μονοσήμαντες συνδέσεις, που κατακερματίζουν τον πολυσύνθετο χαρακτήρα της αντιμετώπισης και απομακρύνονται από την περιβαλλοντική κατανόηση (Δημητρίου, 2009, ό.π.: Κανατσούλη, ό.π.), ενώ ο άμεσος, γρήγορος και επιτυχημένος τρόπος αντιμετώπισης ενδέχεται να οδηγεί σε ματαιώσεις και στη συνέχεια σε παθητικότητα το αναγνωστικό κοινό.

Μια διαφορετική ανάγνωση των ίδιων στοιχείων αποτυπώνει τις αντιλήψεις των συγγραφέων των συγκεκριμένων κειμένων στο θέμα της αντιμετώπισης και στους τρόπους που θεωρούν, ότι συγκροτείται η περιβαλλοντική αφύπνιση στο αναγνωστικό κοινό 4-10 ετών, στο οποίο απευθύνονται τα βιβλία. Οι συνδέσεις, που καταγράφηκαν –στην πλειονότητα των κειμένων και των δύο ηλικιών– μεταξύ ενός περιβαλλοντικού προβλήματος και ενός τρόπου αντιμετώπισης, κάθε φορά, ενδεχομένως αποκαλύπτουν μια αντίληψη, που θεωρεί, ότι η περιβαλλοντική κατανόηση στο ζήτημα της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων αποκτάται και συντίθεται προσθετικά, με τη διαδοχική πρόσληψη συγκεκριμένων στοιχείων κάθε φορά. Αυτό, όμως, έχει ως ενδεχόμενο αποτέλεσμα παρόμοιου τύπου προσλήψεις, που ευνοούν τη μονοσήμαντη και γραμμική σύνδεση μεταξύ των παραγόντων, που συνθέτουν το ζήτημα της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, κατακερματίζουν την πολυσυνθετότητά τους, αποσιωπούν την ποικιλία τους και την αλληλεμπλοκή τους (Δημητρίου, 2009, ό.π.: Φλογαΐτη, 1998, ό.π.).

Μια, ακόμη, αντίληψη των συγκεκριμένων ελλήνων λογοτεχνών, αποκαλύπτεται από τις επιλογές ηρώων και πλοκής των λογοτεχνικών τους ιστοριών. Στα περισσότερα κείμενα, που απευθύνονται και στις δύο ηλικίες αναγνωστών, επιλέγονται τα ζώα ως πρωταγωνιστές, ενώ το τέλος όλων των λογοτεχνικών ιστοριών –που συμπίπτει με το αποτέλεσμα της αντιμετώπισης– είναι αίσιο. Αυτές οι επιλογές –που είναι διαδεδομένες στο χώρο της λογοτεχνίας (Γιαννικοπούλου, ό.π.: Κανατσούλη, 2004)– ενδεχομένως αποκαλύπτουν μια αντίληψη, που ακολουθεί τα λογοτεχνικά πρότυπα των παιδικών κειμένων και φαίνεται να τα θεωρεί κατάλληλα για την επιδίωξη περιβαλλοντικών στόχων. Αυτή η αντίληψη δεν ευνοεί την περιβαλλοντική κατανόηση (Κανατσούλη, 2005, ό.π.) και αντίθετα μπορεί να οδηγεί τα παιδιά να εκλαμβάνουν τα ζώα ως τους αποκλειστικούς υπεύθυνους αντιμετώπισης των προβλημάτων και να προσλαμβάνουν την αντιμετώπιση ως εύκολο, άμεσο, γρήγορο τρόπο, που λειτουργεί

αποτελεσματικά και παύει τα περιβαλλοντικά προβλήματα.

Οι αντιλήψεις των συγκεκριμένων συγγραφέων και ο βαθμός γνώσης τους για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, ενδεχομένως, τους οδήγησαν στις συγκεκριμένες κατασκευές των παραμέτρων της αντιμετώπισης. Οι συγκεκριμένοι τρόποι συγκρότησης της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, όμως, δε βοηθούν τα παιδιά να αναγνώσουν τα στοιχεία της περιβαλλοντικής πραγματικότητας, να την κατανοήσουν, να την κρίνουν και να ενισχυθούν, ώστε να ενεργοποιούνται προς την κατεύθυνση των λύσεων των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Αντίθετα, τα βιβλία λειτουργούν με τρόπους, που οδηγούν, μάλλον, σε παρανοήσεις. Φαίνεται, έτσι τα συγκεκριμένα κείμενα να αντιστρατεύονται την καλή πρόθεση των συγγραφέων τους και να απομακρύνονται από το στόχο, που επιδιώκουν. Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγουν ερευνητές από το χώρο της λογοτεχνίας (Κανατσούλη, 2004, ό.π.: Κανατσούλη, 2005, ό.π.: Παπαδάτος, 1993).

Βιβλιογραφία

- Γιαννικοπούλου, Α. (1996). Τα ζώα στους αισιώπειους μύθους και η στάση των νηπίων απέναντί τους. *Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, 42, 90-98, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Δημητρίου, Α. (2005). Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ως μέσο για την ανάπτυξη της συνεργασίας των λαών, την κοινωνική δικαιοσύνη, την ειρήνη και τον πολιτισμό. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...*, 321-340. Αθήνα: Gutenberg.
- Δημητρίου, Α. (2009). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Περιβάλλον, αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Δημοσθένους, Α. (2007). *Το τραγούδι της φώκιας*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (1999). *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον: εγχειρίδιο μεθοδολογίας*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Fawcett, L. (2002). Children's wild animal stories and inter-species bonds. *Canadian Journal of Environmental Education*, 7, 2, 125-139.
- Hacking, E., Barratt, R., Scott, W. (2007). Engaging children: research issues around participation and environmental learning. *Environmental Education Research*, 13, 4, 529-544.
- Gough, N., Gough, A., Appelbaum, P., Appelbaum, S., Doll, M., Doll, A., Sellers, W. (2003). Tales from Camp Wilde: Queer(y)ing Environmental Education Research. *Canadian Journal of Environmental Education*, 8, 1, 44-66.
- Jurin, R., Hutchinson, S. (2005). Worldviews in transition: using ecological autobiographies to explore students' worldviews. *Environmental Education Research*, 11, 5, 485-501.
- Καλογιάννη, Θ. (2004). *Ο κήπος με τα γκρι*. Αθήνα: Εστία.
- Κανατσούλη, Μ. (2004). Ιδεολογικές διαστάσεις της παιδικής λογοτεχνίας. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κανατσούλη, Μ. (2005). Οικολογία και παιδική λογοτεχνία. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*, 535-549. Αθήνα: Gutenberg.
- Κοντολέων, Μ. (1999). *Η ιστορία του σκύλου...θα Δείξει*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κυριαζή, Ν. (2002). *Η κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κυρίτση-Τζιώτη, Ι. (2001). *Η φώκια που τραγουδούσε*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Meyer, N., Munson, B. (2005). Personalizing and Empowering Environmental Education through expressive writing. *The Journal of Environmental Education*, 36, 3, 6-14.
- Πάλλα, Μ. (1990). Η ανάλυση περιεχομένου. *Φιλολόγος*, 62, 270-278. Αθήνα.
- Παπαδάτος, Γ. (1993). Η οικολογία στην ελληνική παιδική λογοτεχνία. Στο: Α. Κατοίκη-Γκίβαλου (Επιμ.), *Παιδική λογοτεχνία: θεωρία και πράξη*, Α', 103-118, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Parry, J. (2002). The mediating role of creating storyboards for multimedia presentations in relation to local wildlife sites. *Environmental Education Research*, 8, 2, 355-372.

- Σαλπαδήμου, Ν., Χριστογιάννη, Χ. (2000). *Με τη Δροσούλα και το Μαρουλή*. Αθήνα: Αστήρ.
- Σκαναβή-Τσαμπούκου, Κ. (2004). *Περιβάλλον και κοινωνία-Δικαίωμα στην επιλογή*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Soetaert, R., Top, L., Eeckhout, B. (1996). Art and Literature in Environmental Education: two research projects. *Environmental Education Research*, 2, 1, 63-73.
- Τσαλίκη, Β. (2005). «...Για χάρη του Περιβάλλοντος...» Λόγια ή πράξεις; Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...*, 279-292. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιλιμένη, Τ., Τσάιτα-Τσιλιμένη, Β. (1999). *Ρόζυ*. Αθήνα: Πατάκης.
- ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2002). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών*, τ. Α', Β', Γ'. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ/ΠΙ/Γ' ΚΑΣ/2^ο ΕΠΕΑΕΚ.
- Φλογαΐτη, Ε. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φλογαΐτη, Ε. (2008). Εκπαίδευση για το περιβάλλον-Σύγχρονες προσεγγίσεις. Στο: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Επιμ.), *Εισαγωγή στο Φυσικό και Ανθρωπογενές Περιβάλλον*, 13-72. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Ψαραύτη, Λ. (2000). *Ο λόφος με τις λιχουδιές*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ψύλλα, Μ. (1998). Το μήνυμα ως αντικείμενο ερμηνείας και ανάλυσης στο πλαίσιο της επικοινωνιακής πράξης. Στο: Γ. Παπαγεωργίου (Επιμ.), *Μέθοδοι στην κοινωνιολογική έρευνα*, 73-118. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Wilson, R. (1995). Ecological Autobiography. *Environmental Education Research*, 1, 3, 305-314.